

יום מתן תורה – לוחות שניים

מים ראשונים: אם תשאל 'יהודי מצוי' מה אירע ביום כיפור, לא מה משמעות היום, לא מה הסיבה שאנו עושים את יום הכיפורים כפי שאנו עושים, לא ההיסטוריה של עבודת המקדש ביום הזה, אלא: מה **אירע ביום זה**? מה קרה בו? נראה שיתקשה מעט. התשובה לכך אינה מצויה בפי כל ועוד פחות במחשבה על מהותו ועיצומו של היום. הדבר גם מוצנע אם לא נעלם במחזור התפילה ובפיוטים ואף בדרשות ליום זה. כוונתנו, למסורת לפיה ביום הכיפורים ירד משה בפעם השלישית מהר סיני ובידו שני לוחות הברית השניים (האחרונים בלשון חז"ל). בו ביום נסלח לעם סופית על חטא העגל ונצטוו על המשכן.¹ זה היום שאפשר לכנותו יום מתן תורה השני, מה גם שמתן תורה הראשון נפגם בחטא העגל ובשבירת הלוחות. על מוטיב נשכח יחסית זה של יום הכיפורים ברצוננו להתעכב מעט.

מסכת תענית פרק ד משנה ח – חתונת מתן תורה

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו ... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים ...² וכן הוא אומר: "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו" (שיר השירים ג יא). ביום חתונתו - זו מתן תורה. וביום שמחת לבו - זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן.³

גמרא תענית ל ע"ב – לוחות של סליחה ומחילה⁴

תנן התם, אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכפורים,⁵ שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו. בשלמא יום הכפורים - יום סליחה ומחילה, יום שנתנו בו לוחות אחרונות, אלא חמשה עשר באב מאי היא?⁶

שמות רבה פרשה מו סימן א – כפליים לתושיה

... התחיל מצטער על שבור הלוחות. אמר לו הקב"ה: אל תצטער, בלוחות הראשונות לא היו אלא עשרת הדברות בלבד, ובלוחות השניים אני נותן לך שיהא בהם הלכות מדרשות ואגדות. זהו שכתוב: "וַיִּגְדֹּל לָךְ תַּעֲלָמוֹת חֻמָּה כִּי כְּפָלִים לְתוֹשִׁיחַ", ולא עוד אלא שאתה מבושר שמחלתי לך על חטייה שלך, שנאמר שם: "וַיִּדַע כִּי יִשָּׂה לָךְ אֵלֹהֵי מִצְרָיִם".⁷

¹ כך לפי שיטת רש"י וסיעתו וחלק ניכר מהמדרשים. ראו דברינו **אימתי נאמרה למשה הפרשה הזאת** בפרשת תרומה. ולפי שיטת רש"י ומדרש ספרי, זה גם היום שלמחרתו החל משה לשפוט את העם וליישם את התורה הרחבה שהביא "הלכות מדרשות ואגדות" (שמות רבה להלן). ויתרו למדו פרק בהקמת מערכת השופטים. ראו פירוש רש"י לשמות יח יג: "ויהי ממחרת - מוצאי יום הכיפורים היה, כך שנינו בספרי, ומהו ממחרת? למחרת רדתו מן ההר".

² בקטע שהשמטנו בא התיאור מה היו בנות ירושלים שבקשו שידוך הגון אומרות בעת שהיו חולות בכרמים. משנה זו מצוטטת הרבה בהקשר לט"ו באב (ראו דברינו **יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה** בט"ו באב), אבל חשוב לזכור שמדובר כאן גם על יום כיפור ובשל כך (בין השאר) הוא מכונה יום טוב.

³ מפרש רש"י: "במלך שלמה - במלך שהשלום שלו. אמו - כנסת ישראל. זה מתן תורה - יום הכפורים, שניתנו בו לוחות האחרונות". וכך גם מפרש ברטנורא על המשנה ומזכיר לנו שגם מקדש שלמה נחנך ביום הכיפורים. ופירוש תפארת ישראל - יכין מוסיף: "מתן תורה, שביום כיפור נתנו לוחות האחרונות הכוללים כל התורה" (מה שנראה בשמות רבה מו להלן). לא ו' בסיון הוא "מתן תורה", כי אם יום הכיפורים, שהוא גם יום החתונה של הקב"ה וישראל, לאחר שהקידושין הראשונים של מעמד הר סיני שנתנו בכפיה נשברו ב"ז בתמוז בעת שמשה יורד ורואה את מחולות העגל ושובר את הלוחות. ראו שמות רבה מו א: "ראה משה שחטאו ושרב את הלוחות, משל לשר שנטל אשה וכתב לה כתובה ונתנה ביד השושבין, לאחר ימים יצא עליה שם רע, מה עשה השושבין קרע את הכתובה, אמר: מוטב שתהא נדונית כפנויה ולא כאשת איש". הכתובה הראשונה נקרעה, לא היו קידושין. ועכשיו ביום כיפור, שמונים יום מאוחר יותר, הוא "יום חתונתו" של המלך שהשלום שלו עם כנסת ישראל.

⁴ ראו מקבילה במסכת בבא בתרא קכא ע"א בהקשר עם דיני ירושה וחלוקת הארץ (בנות צלפחד)

⁵ על דרך החידוד אפשר לומר שהחולות בכרמים הם כנגד המחולות בעגל (שמות לב יט) - "חולות" כנגד "מחולות", וחג ה' בשילה (שופטים כא יט) הוא כנגד "חג לה' מחר" בחטא העגל.

⁶ והגמרא ממשיכה ומסבירה שם (ובמקבילה בבבא בתרא) מה פשר "יום טוב" של ט"ו באב. אבל לגבי יום הכיפורים אין שאלה. פשיטא שיום הכיפורים הוא יום טוב משום שהוא יום סליחה ומחילה ובו נסגר המעגל שהחל במתן תורה ובחטא העגל וכעת הגיע רגע הריצוי הגדול. אז למה אנחנו לא מזכירים עניין זה בתפילות יום הכיפורים? אפשר שמוטיב הסליחה והכפרה גבר על מוטיב מתן תורה שלו כבר מוקדש יום בלוח השנה, אבל היא הנותנת, כל הסליחה והכפרה באים מכח מתן תורה שני זה!

⁷ כבר נזכר חלקו הראשון של מדרש זה בהערה 3 לעיל, על משה השושבין שקרע את שטר הכתובה. לכך יש לחבר את המדרשים שמשה שבר את הלוחות רק אחרי שפרח מעליהם הכתב. ולוחות ריקים ללא כתב היו כבדים על ידי משה (ירושלמי תענית ד ה, תנחומא כי תשא כו ועוד). לעומתם, בלוחות השניים לא רק חזר כתב עשרת הדברות, אלא נוספה התורה שבע"פ: הלכות, אגדות ומדרשים! גלים קטנים אשר שזורים "בין גל גדול לגל גדול", "בין כל דיבר ודיבר דיקדוקיה ואותיותיה של תורה" (ירושלמי שקלים פרק ו הלכה א). כבר הארכנו לדון במעלתם של הלוחות השניים (האחרונים) על הראשונים בדברינו **לוחות שניים כראשונים?** בפרשת עקב, הם הלוחות שהיו מעשה ידי אדם, והוכן להם ארון, וכתוב בהם "טוב", ושירדו ביום הכיפורים ועוד (רס"ג המצוטט

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת פינחס – יום כיפור מעיד על שבועות כיום מתן תורה

"שעיר עזים אחד" (במדבר כט יא). חוץ משני השעירים האמורים בתורת כהנים.⁸ ולמה נאמר בעצרת ויום הכפורים שעיר?⁹ מקיש עצרת ליום הכפורים. מה יום הכפורים יום מתן תורה אף עצרת יום מתן תורה. מפני שלוחות הראשונים ניתנו ביום הכפורים ועשרת הדברות נאמרו בעצרת. וכדי להוציא מלבן של צדוקים שאומרים מתן תורה לא היתה בעצרת לכך הוקשו זה בזה בשעיר שעיר.¹⁰

מסכת יומא פרק ז משנה ד – שמחת הכהן הגדול

... ומלווין אותו עד ביתו.¹¹ ויום טוב היה עושה לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקודש.¹²

שמות פרשת כי תשא פרק לד – י"ג מדות

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה פֶּסֶל לָךְ שְׁנֵי לַחֹת אֲבָנִים פְּרָאשָׁנִים וְכַתְּבָתִּי עַל הַלְּחֹת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלְּחֹת הַפְּרָאשָׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ... וַיִּפְסֵל שְׁנֵי לַחֹת אֲבָנִים פְּרָאשָׁנִים וַיִּשְׁפֹּם מֹשֶׁה בַּבֶּקֶר וַיַּעַל אֶל הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צָוָה ה' אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּגָדוֹ שְׁנֵי לַחֹת אֲבָנִים: ... וַיַּעֲבֵר ה' עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא ה' ה' אֶל רַחוּם וְחַנּוּן אַרְךָ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאֶמֶת: נָצַר חֶסֶד לְאֲלֹפִים נִשָּׂא עֹן וְנָפְשָׁה וְחִטָּאָה וְנִקְּחָה לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל בְּנֵי בָנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים.¹³

רש"י דברים פרק ט פסוק יח – החשבון שרש"י עושה

ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום – שנאמר: "ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם" (שמות לב ל). באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום. נמצאו כלים בכ"ט באב. שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז, בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל ואמר לו למשה (דברים י א) פסל לך שני לוחות, עשה עוד ארבעים יום, נמצאו כלים ביום הכפורים. בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה (במדבר יד כ) סלחתי כדברך. לכך הוקבע למחילה ולסליחה.¹⁴

באבן עזרא שמות לד א). וגם חטאו של משה נסלח ביום זה! ובשיר השירים רבה פרשה ב: "שמאלו תחת לראשי - אלו לוחות הראשונים, וימינו תחבוקני - אלו לוחות השניים". הימין הוא בלוחות השניים! התורה שניתנה בימין שהוא הכוח הבונה והיוצר (ברכות ו ע"א, שבת סג ע"א ועוד). אז מדוע שלא נזכיר עניינים חשובים אלה ביום הכיפורים? איפה כל פייטינו?

⁸ לפי סדר הפסוקים והדרשות שם, ברור שהמדרש דן בשעיר החטאת שבא כחלק מקרבנות מוסף של יום הכיפורים, בנוסף לשני השעירים של סדר העבודה: השעיר לה' והשעיר לעזאזל.

⁹ כוונתו שבכל שאר המועדים הנזכרים בפרשת פנחס כתוב "ושעיר ... חטאת" עם וא"ו, ורק ביום הכיפורים ובעצרת, היא חג השבועות ("יום הביכורים" בפרשה שם) כתוב: "שעיר ... חטאת" בלי וא"ו.

¹⁰ "לוחות הראשונים" ביום הכיפורים פשיטא שזו טעות והכוונה ללוחות השניים. להשלמת הדיון בהערה 3 לעיל, הבאנו מדרש זה שמקיש מיום כיפור בו ניתנה תורה על חג השבועות! נושא מורכב הוא מאימתי וע"י מי הפך חג העצרת בלשון התורה המכונה גם חג שבועות ויום הביכורים, לחג מתן תורה. איתנו עדיין בכתובים ורבים כתבו על כך. בא מדרש זה ומלמד מיום הכיפורים שפשיטא שהוא יום מתן תורה, על חג השבועות. לוחות שניים מצילים את הלוחות הראשונים ומעידים עליהם. אז את חג השבועות נכנה "זמן מתן תורתנו" ומיום הכיפורים נמחק כל זכר ליום חתונתו – חתונת לוחות שניים וסליחה לעם ישראל?

¹¹ את הכהן הגדול לאחר שזכה להשלים כראוי את עבודת יום הכיפורים. ראו העימות בליווי זה בין הכהן הגדול ושמעיה ואבטליון שהיו גרים בגמרא יומא ע"ב – עימות בין הכהונה ותלמידי החכמים, מה שיעצים את ההערה הבאה.

¹² סיבה נוספת להכרתת יום הכיפורים כיום טוב היא שמחתו של הכהן הגדול על שנכנס בשלום ויצא בשלום מקודש הקדשים. יום טוב זה ראוי לדון בנפרד. כאן רק נשאל: יום טוב לכהן הגדול ולאוהביו כן ולעם ישראל כולו לא? את כל סדר העבודה המדוקדק אנו מזכירים ומפרטים ואילו את מתן תורה של יום זה, התורה שבה נכתב סדר העבודה, הגלים הקטנים שבין הגלים הגדולים, הלוחות שהיו על רצוי חטא העגל, אין אנו מזכירים?! והרי כל כהונתו של אהרון באה ככפרה על חטא העגל, ראו דברינו [בפרשת אהרון וכפרת העם וכן פיו של שטן](#) בפרשת שמיני. ואם תאמר שפשיטא שהכהן הגדול קיים שמחה זו במוצאי יום הכיפורים, לא ביום עצמו, למה שלא נקיים גם אנו סעודת מצווה של שמחת מתן תורה השני במוצאי יום הכיפורים? למה לא נהפוך את סעודת שביבת הצום לאירוע חגיגי עם לימוד תורה (קצר!), אחרי שכל יום הכיפורים לא עסקנו בלימוד תורה רק רחשנו תפילה ופיוטים?

¹³ כיוון שהזכרנו את התפילה ופיוטי יום הכיפורים, נוסף קושיה על קושייתנו. אזכור "ג מדות" הוא חלק מרכזי בתפילת יום הכיפורים, בפרט תפילת ערבית ונעילה! היכן נתגלה למשה סוד "ג מדות" שאינו חוזרות ריקם" (ראש השנה יז ב)? בהתגלות [בנקרת הצור](#) שהיא חלק בלתי נפרד ממעשה הלוחות השניים! אז את "ג המדות נזכיר ואת מתן לוחות שניים לא נזכיר?

¹⁴ כך גם מפרש רש"י בשמות לג יא שהקמת אוהל מועד הזמני של משה הייתה למחרת ירידתו מההר ביום הכיפורים (ולא בעקבות חטא העגל כפי שמשמע מפשט הפסוקים, ראו בהקשר זה דברינו [אוהל הפרטי והכללי](#) בפרשת ויקרא). זאת ועוד, גם את הפסוק "ויהי ממחרת" בפרשת יתרו (שמות יח ג), היום בו משה מתחיל לשפוט את העם ויתרו מייגע לו שלא יישא בעול לבדו (דברינו [בפרשת מינוי הדיינים](#) בפרשת יתרו), מפרש רש"י, על בסיס המכילתא, שהוא ממחרת יום הכיפורים: "שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעת את חוקי האלהים ותורותיו וכו'" "ובכל הימים שבין מתן תורה בו' בסיון ועד יום הכיפורים היה משה בהר שלוש פעמים ברצף. אם כך, אזי יום הכיפורים אינו רק יום של שמחה, בשל הריצוי והסליחה, ולא רק יום "מתן תורה", אלא יום 'הנחלת התורה'. יום שבעקבותיו מוקם אוהל מועד הזמני בו הקב"ה מדבר עם משה "פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו" ולמחרתו משה מתחיל ללמד תורה לעם ישראל. אוהל פתוח "לכל מבקש ה'" "עפ"י רש"י והמכילתא, למחרת יום הכיפורים מתחיל משה להורות את "חוקי האלהים ותורותיו" ומוקם מערך השופטים הראשון בישראל! (והתערבותו של יתרו מקבלת ממד נוסף, אבל זה עניין אחר). מתן תורה הראשון בו' בסיון לא התממש, בני ישראל חטאו בעגל, הלוחות הראשונים נשברו ("אשר שברת –

אבן עזרא שמות לג ז (הפירוש הארוך) – הקמת אוהל מועד הפרטי של משה

ומשה יקח - עתיד תחת עבר ... והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו. וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים כתובים, והחלו ישראל לעשות המשכן, וקרא לאהלו מועד, כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן.¹⁵

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן טז – תענית הציבור שקדמה ליום הכיפורים

... לכך התקינו חכמים שיהו מתענין בשני ובחמישי בעלייתו של משה ובירידתו, ובסוף מ' ימים התענו והיו בוכין כנגד משה, ונתמלא עליהן הקדוש ברוך הוא רחמים ועשה להן אותו יום, יום כפרה לעונותיהם, וזה יום הכפורים, שנאמר: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם" (ויקרא טז ל).¹⁶

ויקרא רבה פרשה לז פרשת אמור – מאימתי מתחיל החשבון החדש

... וביום הכיפורים כולן מתענין אנשים ונשים וטף והקב"ה אומר להם לישראל: מה שהלך הלך, מכאן נתחיל החשבון. ומיום הכיפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות: זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו. וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן בידם ומקלסים לשמו של הקב"ה. והקב"ה אומר להם: מה שהלך הלך, מכאן נתחיל החשבון. לפיכך משה מזהיר לישראל: "ולקחתם לכם ביום הראשון".¹⁷

גור אריה שמות פרק יח פסוק יג – עשרה בתשרי הראשון יום זבח וסעודה

והרמב"ן הקשה, דאם כן היו אוכלים ביום הכיפורים, שהרי לפני יום הזה היה הסעודה.¹⁸ ואין זה קשיא, דעדיין לא נצטוו ישראל על יום הכיפורים. דהא בשביל שנתרצה לו הקב"ה ביום הכיפורים הוקבע יום סליחה ויום כפרה לדורות (רש"י דברים ט יח), אם כן לא הוקבע אלא עד שנה שניה, ושפיר אכלו ביום הכיפורים.¹⁹

יישר כוחך ששברת") ומשה היה עסוק רצוא ושוב במשך שמונים יום לכפר על עם ישראל ולהכין את משא ומסע הלוחות השניים שעל בסיסם בנוי עולם התורה! האם לא ראוי לציין כל זאת בתפילותינו (כולל היום שלמחרת)?

¹⁵ אבן עזרא מצטרף לדעתו של משה, היא שיטת המכילתא, שהקמת אוהל מועד הזמני המתוארת בפרשת כי תשא הייתה למחרת יום הכיפורים, היינו לא כתוצאה ישירה של חטא העגל, לא בכעס ובהתרחקות מהעם (כפי שמשמע מפשט הפסוקים וממדרשים אחרים), אלא כחלק מהחזרת השכינה לישראל בעקבות הריצוי של ארבעים היום מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים. רמב"ן בפירושו לשמות לג ז חולק על רש"י ואבן עזרא וממקם את הקמת אוהל מועד הזמני של משה כפשוטו ובהקשר לחטא העגל: "אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו, ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה (פסוק ז) שתהיה שכינה מדברת לו משם". כבר הארכנו לדון בנושא זה, כנזכר כבר לעיל, בדברינו **אוהל מועד הפרטי והכללי** בפרשת ויקרא ולא נחזור על הדברים כאן. לעניינינו, כולם מסכימים, גם רמב"ן שירידת משה עם הלוחות השניים הייתה ביום הכיפורים והמחלוקת היא רק לגבי הקמת אוהל מועד הזמני ע"י בית דין שלמעה. ראו עוד הסכמות בירושלמי ראש השנה ב ה, בראשית רבה צו ורות רבה פרשה ד. ועפ"י מדרש תנחומא עם מועד יום הכיפורים.

¹⁶ המדרש שם דן בתקנת תענית בה"ב (שני-חמישי-שני) ומקורותיה ומקשר אותה לעלייתו של משה להר אחרי חטא העגל. החשוב לעניינינו הוא שיום כיפורים נתקן "מלמטה למעלה", מרצון עממי, מהתענית שהעם גזר על עצמו בעקבות חטא העגל ונתכפר להם בסוף ארבעים היום של עליית משה לקבלת הלוחות השניים. ומשם נקבע יום הכיפורים לדורות. אז לא מן הראוי שנזכיר בתפילותינו שיום זה אנו שקבענו אותו בהתעוררות "מלמטה" ("התעוררות דלתתא" או "בתאובתא דלתתא" בלשון הקבלה) שקבלה גושפנקא מלמעלה?! והרי זה מוטב נאה לכל יום כיפור. ראו בירושלמי ברכות פרק ט הלכה ה על שלושה דברים שגזרו בית דין של מטה והסכימו בית דין שלמעלה. ראו עוד הסכמות בירושלמי ראש השנה ב ה, בראשית רבה צו ורות רבה פרשה ד. ועפ"י מדרש תנחומא הנ"ל, יום כיפור הוא ראש וראשון לכולם.

¹⁷ ראו דברינו **מכיפור לכפות ומכסה לסוכות**, שם הרחבנו במדרש זה ואחרים המציינים את ארבעת הימים המיוחדים שבין יום כיפור ובין סוכות. ימים שאינם נספרים בחשבון, משום שכל ישראל עסוקים ואפופים במצוות החג. ולפי דברינו עד כאן, אפשר היה להוסיף את מוטיב קבלת התורה והתחלת לימודה, לאחר מתן תורה של יום הכיפורים. מדרש זה מדגיש את החג הראשון של סוכות כ"יום הראשון" ממנו מתחיל החשבון החדש, אבל באמת יום כיפור שהוא "יום חתונתו" הוא היום הראשון לחשבון (או היום שלמחרת), אלא שנדחה לסוכות. ועפ"י כל מה שראינו עד כאן, הימים שלאחר יום הכיפורים יכולים להיות מצוינים כימים של התחלת רבות חדשות: הנחלת התורה, משכן זמני ל"כל מבקש ה'" (שמות לג ז), פתיחת דף חדש וכו'. נראה שגם הדרשן לעיל שמחפש את המצוות בהם עם ישראל עסוק בימים אלה, היה שמח לצרף ל"לולבו וסוכתו" מקצת מהמרכולת שהצענו.

¹⁸ אנחנו חוזרים לשיטת רש"י לעיל שגם "ויהי למחרת" בתחילת פרשת יתרו, כשיתרו בא אל משה, הוא ממחרת יום הכיפורים. רמב"ן חולק על פירוש זה של רש"י וגור אריה ולא רק הוא כפי שנראה להלן, מגן על שיטת רש"י.

¹⁹ כך גם דברי ר' אליהו מזרחי (רא"ם) שם: "ומה שטען (רמב"ן), שאם היה מחרת יום הכפורים ממש, יחוייב לומר שאכלו ביום הכפורים, אם היה להם יום כפורים, אינה טענה. שהרי מצינו שאכלו ביום הכפורים כשנבנה הבית, כדאיתא במועד קטן (ט א), וקל וחומר ביום שהוריד התורה והלוחות. וכל שכן שלא יתכן לומר שעשו צום כפור באותה שנה, שעדיין לא נצטוו בו ישראל, רק אחר רדתו מן ההר, שירידתו היה ביום הכפורים עצמו". גור אריה (המהר"ל, רבה של פראג מאה 16) ורבי אליהו מזרחי (רבה של קושטא מאה 15), נושאי המגן והצינה של רש"י, מתווכחים כאן עם רמב"ן שכאמור חולק על שיטת רש"י ש"ויהי ממחרת" של פרשת יתרו הוא ממחרת יום הכיפורים (שמות יח יג, ראו פירוש רש"י ופירוש רמב"ן על פסוק זה). יום קודם ליום המחרת, הוא יום כיפור עפ"י רש"י, מתואר בתורה כיום טוב ממש, ככתוב: "וַיִּקַּח יְתְרוֹ חֵתַן מֹשֶׁה עִלְיָהּ וַזְּבָחִים לְאֱלֹהִים וַיָּבֵא אֶהָרֹן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאָכַל לֶחֶם עִם חֵתַן מֹשֶׁה לְפָנֵי הָאֱלֹהִים". כיצד זה אכלו אם היה זה יום כיפור מקשה רמב"ן? אכלו גם אכלו, משיבים נושאי המגן והצינה של רש"י, הארי והראם! שהרי ביום ירידתו של משה מההר טרם נקבע להלכה אופיו של היום לדורות. התאריך היה עשרה בתשרי שבימינו הוא יום הכיפורים, אבל טרם נקבע "יום כיפור" על הלכותיו. עוד לא התחילו ללמוד את התורה. יום כיפור כדת וכדין נהג

פרקי דרבי אליעזר (היגר) "חורב" פרק מה – עשרה בתשרי הראשון יום עינוי נפש

בן בתירא אומר: ארבעים יום היה משה דורש בדברי תורה וחוקר באותיותיה, ולאחר ארבעים יום לקח את התורה וירד בעשור לחדש ביום הכפורים והנחילה לבני ישראל לחוק עולם, שנאמר: "והיתה זאת לכם לחוקת עולם" (ויקרא טז לד). ר' זכריה אומר: קראו בתורה ומצאו כתוב בה: "ועניתם את נפשותיכם". והעבירו שופר במחנה ביום הכפורים וקראו תענית בכל ישראל מקטן ועד גדול. שאילולי יום הכפורים לא היה העולם עומד, שיום הכפורים מכפר על כל העברות החמורות ועל הקלות, שנאמר: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וכו'" ²⁰.

מדרש אגדה (בובר) שמות לד א פרשת כי תשא – הקשר לראש חודש אלול

"פסל לך". זה היה בראש חודש אלול. כי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, וארבעים יום התנפל משה רבינו ע"ה בתפילה על מחילת מעשה העגל, וארבעים יום עשה בקבלת לוחות האחרונות. מצינו שביום הכפורים ניתנו לוחות האחרונות וקבעו הקב"ה יום מחילה וסליחה בכל שנה ושנה. ²¹ לפיכך נהגו לתקוע שופר בראש חודש אלול, על שם התחלת לוחות האחרונות, שהכריז משה רבינו כאשר עלה על הר סיני, שלא יחזרו ישראל לסיאורן כבתחילה. ²²

אברבנאל שמות פרק יט – שופר של יום הכיפורים

ואין ספק שזה ²³ התמיד כל הימים אשר ישב משה בהר לקבל הלוחות הראשונות ולהתפלל על מעשה העגל ולקבל הלוחות האחרונות. עד יום הכפורים, שאז מחל להם הקב"ה עון העגל ונתקע השופר סימן לחירותם ומחילתם. כמו שדרשו חז"ל על עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר כי אז נסתלקה השכינה מהר סיני ושרתה באהל מועד בין שני הכרובים. ²⁴

יחזקאל מ א – יום כיפור הוא ראש השנה'

בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ בְּרֵאשִׁי הַשָּׁנָה בְּעָשׂוֹר לְחֹדֶשׁ וְכוּ'. ²⁵

רק בשנה השנייה טוען גור אריה. ומוסיף הרא"ם: "ואם אכלו? הרי ביום כיפור של השנה בה נחנך מקדש שלמה גם לא צמו". ראו עניין זה בגמרא מועד קטן ט ע"א וכן בראשית רבה לה ג (וברטנורא בהערה 3 לעיל). אז מה קבלנו בשיטת רש"י ופרשניו? שביום כיפור בו ירד משה מההר עם הלוחות השניים, אכן היה יום טוב כדת וכדין, יום של שמחה וזביחת זבחים! וכל זה שלא כמדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא לעיל שצמו והתענו.

²⁰ למען האיזון, ראוי לציין שלשיטת רמב"ן שכבר ביום הכיפורים הראשון שירד משה עם הלוחות שניים קיימו את היום ככתוב בתורה, ולא כרש"י וסיעתו, יש סיוע ממדרש (מאוחר) זה (וממדרש תנחומא הנ"ל). אבל לעניינינו ולשאלתנו מדוע בתפילותינו ביום הכיפורים אין זכר לאירוע מתן הלוחות השניים, לא ברור על מי השאלה קשה יותר. על רש"י שלשיטתו יום הכיפורים הראשון היה יום טוב ממש, אבל בשני כבר ראו מה שכתוב בתורה וצמו והתענו; או שמא על שיטת רמב"ן ופרקי דרבי אליעזר שכבר ביום ירידת משה מההר קראו בתורה ומצאו בה את פרשת אחרי מות שאנו קוראים בה ביום הכיפורים וכך נהגו. שהרי אם כך, זו המצווה הראשונה שקיימו בני ישראל לאחר מתן תורה השני. מתן תורה שלא היה באיום של "כפה עליהם הר כגיגית ... ואם לאו – שם תהא קבורתכם" (שבת פח ע"א), אלא בשמחה של מי שהתכפר להם ונסלח להם. אז שוב נחזור ונשאל: למה לא נמצא הפייסן שיסדר לנו מעין אקדמות לפני קריאת התורה של יום הכיפורים בדומה לזה של חג השבועות?

²¹ עד כאן החשבון שמופיע במדרשים ופרשנים רבים איך יום הכיפורים, עשרה בתשרי הוא יום ירידת הלוחות השניים. בחשבון המלא צריך ללכת עוד 40 יום אחורה ל' בסיון מעמד הר סיני ואולי גם חמישים יום עוד אחורה ליציאת מצרים.

²² סיאור הוא מלשון שאור (חמץ) ומציין חזרה למצב קודם (שלילי במקרה זה). ראו קהלת רבה ז ח: "טובה היא האריכה שהאריך רבי יהושע עם עקילס הגר מהקפדה שהקפיד בו רבי אליעזר. שאילולי כן חזר לסיאור". במדרש זה אנחנו מתחברים למוטיב השופר. מנהג תקיעת השופר בראש חודש אלול מקורו בלוחות השניים. כאן נזכר השופר של ראש חודש אלול (לא נזכר כאן שופר כל החודש, אבל נראה שזו הכוונה), ומה בסופם של ארבעים היום? אמנם יש לנו שופר של יום הכיפורים, אבל מקובל שהוא זכר לשופר היובל, היינו לשופר של יום הכיפורים של מוצאי שנת היובל שבו "נפטרים עבדים לבתיהם ושדות חוזרות לבעליהם" (ראש השנה ח ע"ב). אך למה באמת שלא יהיה לנו שופר של סיום ארבעים היום של משה בהר? שופר של התחלת הריצוי כן, ושופר של השלמת הריצוי בסליחה ומחילה, לא?

²³ האיסור לעלות בהר סיני.

²⁴ הנה מקור לקשר של שופר יום הכיפורים ומתן הלוחות השניים. מקובל אמנם שהשופר שאנו תוקעים בסוף תפילת יום הכיפורים הוא השופר של היובל (שלהלכה לומדים ממנו שגם שופר של ראש השנה הוא של יובל היינו של איל), אך הנה בא פירוש אברבנאל ומציע שהשופר ביום כיפור הראשון בו ירד משה עם הלוחות השניים הוא של סיום תהליך מתן תורה שנמשך מחג השבועות עד יום כיפור (בהמשך דבריו שם). השופר הוא סמל של חירות ומחילה. "תקע בשופר גדול לחרותנו". ועל הלוחות אמרו חז"ל: "אל תקרא חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (מסכת אבות פרק ו משנה ב). השופר של יום הכיפורים הוא כפול: זכר לשופר החירות של העבדים המשתחררים ביובל וזכר לשופר החירות הראשון של עבדים ששישה חודשים קודם יצאו ממצרים, קבלו תורה פעם ראשונה, כשלו, ושבו לחירות המלווה במחילה במתן תורה השני של הלוחות השניים ביום הכיפורים הראשון. איזה משני השופרות מדבר אלינו יותר במוצאי יום כיפור שלנו? של יובל שכבר לא נוהג או של מתן תורה של לוחות שניים? אולי לפחות בשופר של סיום יום הכיפורים נזכיר את מתן הלוחות השניים?

²⁵ זה האזכור היחידי של "ראש השנה" בתנ"ך והוא בעצם התאריך של יום הכיפורים. הפרשנים שם עושים את חשבון השנים ומסבירים שמדובר ביום כיפור של שנת היובל שהוא בעצם תחילת השנה ומתחיל מחזור חדש של חמישים שנה. ויש בכך גם תזכורת לבני

תטיב לנו החתימה

מחלקי המים²⁶

מים אחרונים 1: סוף דבר, נראה שנשארנו עם השאלה בה פתחנו: **מדוע נושא מתן הלוחות השניים, הריצוי הסופי של חטא העגל, תיקון שבירת לוחות הראשונים, נעלם או מוסתר במחזור תפילותינו, פיוטינו ודרשותינו ביום הכיפורים?** (גם חנוכת מקדש שלמה אירעה ביום הכיפורים, ראו שוב ברטנורא בהערה 3 לעיל, פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת שלח לך: "וכן חינוך בית עולמים שעשה שלמה ביום הכפורים בא"). אפשר שכפי שהצענו בין השורות שמוטיב הסליחה והמחילה גבר על מוטיב מתן תורה (שיש לו כבר מועד בלוח השנה), אך כאמור מתן תורה שני זה הוא שבישר את הסליחה והמחילה, הוא שקבע לראשונה את יום העשרה לחודש, בין אם צמו בו כשיטת רמב"ן ופרקי דרבי אליעזר ובין אם נהגו בו יום טוב ממש כשיטת רש"י ונושאי כליו. אפשרות אחרת היא שיש כאן מוטיב סמוי של "אין קטיגור נעשה סניגור", אך גם על כך ניתן להשיב.²⁷ סוף דבר, אין בידינו תשובה ראויה וכל המחכימנו בעניין זה, יבורך בכל מילי דמיטב.

מים אחרונים 2: מתן הלוחות השניים השלמים לא העלים את הלוחות הראשונים השבורים. אלה נותרו בצד אלה כמאמר חכמים: "לוחות ושברי לוחות מונחים בארון" (ברכות ח ע"ב). הנה חומר גלם טוב לדרשנים ביום הכיפורים בו אנו עומדים להתפלל עם לב שבור מצד אחד ועם לב שלם מצד שני – עם תזכורת לחטא ועם היכולת לתקן.

ישראל שגלותם היא עקב כך שלא שמרו שמיטים ויובלות כפי שנזכר בתורה. אבל אולי ייתכן גם פירוש אחר. אולי בכל שנה יום כיפור הוא 'ראש השנה' במובן של התחלה חדשה ועם השופר המבשר זאת. אולי יחזקאל רומז לגולי בבל על הצורך בברית מחודשת (מוטיב שנזכר לא מעט בספר יחזקאל), בדומה לברית של לוחות השניים. בית ראשון כנגד לוחות ראשונים ותקוות חידוש בית שני כנגד לוחות שניים. כך או כך, נעטר יום הכיפורים גם בכתר 'ראש השנה' וגם בכתר 'מתן תורה'.

²⁶ מים המותרים לשתייה מלוא לוגמיו גם ביום הכיפורים.

²⁷ ראו דברינו [קטיגור נעשה](#) סניגור בדפים המיוחדים.